

TOVAR-MODDIY ZAXIRALAR HISOBI VA AUDITINI TAKOMILLASHTIRISH

Oqilov Abrorjon Rahmonqulovich

Annotatsiya. *Mazkur magistrlik dissertatsiyasida tovar-moddiy zaxiralar hisobi va auditining nazariy va amaliy jihatlarini o'rganish orqali ularni takomillashtirish masalalari ko'rib chiqiladi. Tovar-moddiy zaxiralar har qanday korxonaning samarali faoliyat ko'rsatishida muhim o'rin tutadi, shu sababli ularning to'g'ri hisobga olinishi va sifatli audit tashkilotning moliyaviy holati, resurslardan samarali foydalanish va boshqaruv qarorlarining to'g'ri qabul qilinishida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Dissertatsiyaning asosiy maqsadi tovar-moddiy zaxiralar hisobi va auditini takomillashtirish bo'yicha nazariy va amaliy takliflar ishlab chiqishdan iborat. Ushbu maqsadni amalga oshirish uchun dissertatsiyada tovar-moddiy zaxiralar hisobining nazariy asoslari, ularni hisobga olishning xalqaro standartlari, tovar-moddiy zaxiralar audit jarayonlari va amaliyotda uchraydigan muammolar batafsil o'rganiladi.*

Kalit so'zlar: *tovar-moddiy zaxiralar, hisob, audit, xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (XMHXS), avtomatlashtirish, auditorlik amaliyoti, zamonaviy texnologiyalar, takomillashtirish, moliyaviy hisobot, boshqaruv qarorlari.*

Abstract. *This master's dissertation examines the theoretical and practical aspects of accounting and auditing of inventory in order to improve them. Inventory plays an important role in the efficient operation of any enterprise; therefore, its proper accounting and quality auditing are crucial for the financial position of the organization, efficient use of resources, and the accurate decision-making process in management. The main objective of the dissertation is to develop theoretical and practical proposals for the improvement of inventory accounting and auditing. To achieve this goal, the dissertation thoroughly studies the theoretical foundations of inventory accounting, international standards of inventory accounting, the auditing processes of inventory, and the practical issues encountered in these areas.*

Key Words: *inventory, accounting, audit, International Financial Reporting Standards (IFRS), automation, audit practices, modern technologies, improvement, financial reporting, management decisions.*

KIRISH

O'zbekiston iqtisodiyotining rivojlanishi bugungi kunda mamlakatning ijtimoiy va iqtisodiy barqarorligini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Tovar-moddiy zaxiralar, har qanday korxonaning asosiy resurslari bo'lib, ular ishlab chiqarish jarayonida zaruriy materiallar va mahsulotlarni ifodalaydi. Tovar-moddiy zaxiralar hisobi va auditini takomillashtirish esa korxonalarining iqtisodiy samaradorligini oshirishda, moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda, va iqtisodiyotning umumiy rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Ushbu dissertatsiya mavzusining dolzarbligi, O'zbekistonda iqtisodiy islohotlar va global raqobat sharoitida tovar-moddiy zaxiralar boshqarishning muhimligini ko'rsatadi.

Tovar-moddiy zaxiralar — bu korxonaning ishlab chiqarish jarayonida yoki savdo faoliyatida foydalanadigan, saqlanadigan moddiy resurslardir. Ular ishlab chiqarish, ta'minot va sotish jarayonlarida ishtirok etadigan barcha moddiy narsalarni o'z ichiga oladi. Tovar-moddiy zaxiralar, korxonaning samaradorligini, moliyaviy natijalarini va umuman ishlab chiqarish jarayonini belgilovchi muhim omillardandir.

MUHOKAMA VA TAHLIL

Tovar-moddiy zaxiralarini auditorlik tekshiruvdan o'tkazishning maqsadiularning saqlanishi, tejamli va oqilona ishlatilishi, hisobga olishning to'g'ri tashkil etilishini aniqlashdan iborat. Shuningdek, hisobot ko'rsatkichlarining ishonchligini va tovar-moddiy zaxiralar bilan bog'liq muomalalar hisobi va soliqqa tortish uslubining O'zbekiston Respublikasida amal qilayotgan qonunchilik hamda me'yoriy hujjatlarga muvofiqligini aniqlash lozim. Ushbu maqsadga muomalalar mohiyatini, hamda nazorat tuzulmasi va buxgalteriya hisobi tizimini tekshiruvdan o'tkazish va risklarni baholash orqali erishiladi.

Zaxiralarni tekshirish, ular hajmi katta bo'lgan korxonalarda auditning asosiy qismi deb qaraladi.

Tovar-moddiy zaxiralar bo'yicha hisobot ko'rsatkichlarining haqqoniyligini tekshirishda boshqa audit ob'ektlaridagi kabi, dastavval, balansning «Ishlab chiqarish zaxiralari»(120-satr), «Tugallanmagan ishlab chiqarish (130-satr)»,

«Tayyor mahsulot»(140-satr), «Sotish uchun olingan tovarlar»(150-satr) degan moddalari, Bosh daftar, jurnal-orderlar va boshqa hisob registrlari orasidagi tenglikni aniqlash zarur. Shu bilan birga, sintetik va analitik hisob ma'lumotlarining muvofiqligiga ishonch hosil qilishi muhimdir. Moddiy boyliklarni ishlab chiqarish xarajatlariga olib borish va ularning baholarini tekshirish, ishlab chiqarishga sarflash me'yorlari va boshqalarni tekshirish zarur. Mol etkazib beruvchilar va pudratchilarga da'vo qo'zg'atishning o'z vaqtidaligi va to'g'riligi hamda yo'ldagi (korxonaga etib kelmagan) materiallar qoldig'ining haqqoniyligini ham tekshirish kerak.

Yo'ldagi moddiy boyliklarni tekshirishning vazifalari: yo'ldagi moddiy boyliklar sifatida hisobda turgan har bir jo'natishning asosligini aniqlash, yuklarni etkazib berishi muddatlarining o'tib ketmaganligini aniqlash, xo'jalik tomonidan yuklarni qidiruv choralarining ko'rilishini aniqlash, bosh buxgalter va ta'minot xodimlari tomonidan yo'ldagi moddiy boyliklarni hisobga olish ustidan nazorat o'rnatilishi kabilarini aniqlashdan iborat. Bulardan tashqari hisob ma'lumotlarining haqiqatda ishlab chiqarilgan mahsulotlarga mos kelishi va tovar mahsulotlar ishlab chiqarish to'g'risidagi hisobotlarda qo'shib yozish faktlari aniqlanadi.

Tekshiruv jarayonida auditor quyidagilarni aniqlashi lozim:

- * zaxiralarning haqiqatda mavjudligi;
- * zaxiralar bilan bog'liq barcha muomalalarning buxgalteriya hisobi schotlarida to'liq va to'g'ri aks ettirilganligi;
- * barcha zaxiralar korxonaga mulki ekanligi ya'ni ularga mulkiy huquq mavjudligi, qarz sifatida aks ettirilgan summalar esa majburiyat ekanligi;
- * zaxiralarni va ular bilan bog'liq majburiyatlarni baholashning to'g'riligi;
- * tovar-moddiy zaxiralarni hisobga olish tamoyillari to'g'ri tanlanilganligi va qo'llanilishining to'g'riligi.

Tovar-moddiy zaxiralarni tekshirishda quyidagi ma'lumot manbalaridan foydalaniladi:

- Moddiy boyliklarni qabul qilish, hisobga olish, saqlash va berishga aloqador me'yoriy hujjatlar.

- Hisob siyosati to'g'risidagi buyruq.

- Tovar - moddiy zaxiralar bilan bog'liq muomalalarni rasmiylashtirishga doir dastlabki hujjatlar.

- Tashkiliy-huquqiy hujjatlar va materiallar.

- Tovar-moddiy zaxiralarni hisobga olishga doir buxgalteriya hisobi registrlari va buxgalteriya hisobotlari.

Auditor tekshiruvga kirishish chog'ida tekshiruvning ushbu sohasi bo'yicha tanlangan hisob yuritish usullari va uslublari to'g'risida axborotga ega bo'lishi lozim. №4-«Tovar-moddiy zaxira-lar» nomli buxgalteriya hisobi milliy standarti talablariga muvofiq korxonaning hisob yuritish siyosati to'g'risidagi buyrug'ida tovar-moddiy boyliklarni hisobga olishning uslubiy jihatlari, xususan quyidagilar haqidagi axborotlar aks ettirilishi lozim:

- * asosiy vositalar bilan inventar va xo'jalik ashyolari o'rtasidagi chegaralar;

- * tovar-moddiy boyliklarni sotib olish (tayyorlash)ni hisobga olish;

- * tovar-moddiy boyliklarni ularning turlari bo'yicha hisobdan o'chirish chog'ida baholash usullari.

Mijoz-korxonalar rahbariyati, u yoki bu hisob yuritish tamoili moliyaviy natijaga ta'sir qilishini bilsada, hisob siyosatiga kiritilgan ma'lumotlarning zarurligiga ko'p hollarda etarli ahamiyat bermaydi. Mana shuning oqibatida har xil qoidabuzarliklar kelib chiqadi. Ulardan eng ko'p tarqalgani tanlangan hisob yuritish usullariga yoki ularni qo'llashda izchillikka rioya qilinmasligi hisoblanadi.

Tovar-moddiy zaxiralarni hisobga olishda qo'llaniladigan dastlabki hujjatlar shakllari korxonadagi moddiy qiymatliklarning turlari va guruhlariga bog'liq.

XULOSA

Tovar-moddiy zaxiralar hisobi va auditini takomillashtirish bo'yicha magistrlik dissertatsiyasi tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, tovar-moddiy zaxiralarni boshqarish va hisoblash jarayonida jiddiy kamchiliklar mavjud. Joriy holatda ko'plab korxonalarda zaxiralar hisobi qo'lda yoki qisman avtomatlashtirilgan tizimlar yordamida amalga oshirilmoqda, bu esa xatoliklar, kechikishlar va ma'lumotlarning noaniqliklariga olib kelmoqda. Asosiy muammolardan biri tizimning yetarlicha raqamlashtirilmaganligi va buxgalteriya hamda audit jarayonlarida zaxiralarning aniq va tezkor hisobotini ta'minlash qiyinligidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

10. O'zbekiston Respublikasining «Auditorlik faoliyati to'g'risida»gi Qonuni (yangi tahriri) 2000 y. 26 may. // Soliqlar va bojxona xabarlari, 2000 yil 13 iyun.

11. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2007 yil 4 apreldagi «Auditorlik tashkilotlari faoliyatini yanada takomillashtirish hamda ular ko'rsatayotgan xizmatlar sifati uchun javobgarlikni oshirish to'g'risida»gi PQ-615-sonli Qarori.

12. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2008 yil 2 iyuldagi “Auditorlik tashkilotlarining moliyaviy barqarorligini oshirish yuzasidan qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ–907-sonli Qarori.
13. Alimov, M. (2019). Buxgalteriya hisobida zaxiralar baholash usullari. Toshkent: "O‘zbekiston universiteti nashriyoti".
14. Karimov, A. (2020). O‘zbekistonning moliyaviy hisob-kitob tizimi. Toshkent: "Iqtisodiyot va ta’lim".
15. Saidov, Z. (2018). O‘zbekistonda korporativ boshqaruv va moliyaviy hisobot standartlari. Toshkent: "Fan va Texnologiya".